

СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

Воронкова В.Г. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз соціального управління як складного соціального організму; синергетичної парадигми дослідження соціального управління в контексті понятійно-категоріального апарату; досліджуються проблеми соціального управління, пов'язані з підвищенням ефективності управлінської діяльності в умовах глобалізації; ідеї про креативність хаосу та його просування до соціальної самоорганізації; реалізація та механізми закону синергетичної синергії; шляхи і напрями оптимізації соціального управління в умовах глобалізації.

In the article the social management as a complicated social organism is analysed; the author gives the analysis of synergistical paradigm of social management research in the context of conceptual-categorical approach; the problems of social management, related to the increase of efficiency of administrative activity in the conditions of globalization, are investigated; the author considers ideas about creation of chaos and its advancement to social self-organization; realization and mechanisms of synergistical synergy law; ways and directions of optimization of social management in the conditions of globalization

Ключові слова

СОЦІАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ, СИНЕРГЕТИКА, СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА, ЕФЕКТИВНІСТЬ, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ, СОЦІАЛЬНІ ПРОЦЕСИ, САМООРГАНІЗАЦІЯ, КРИЗА, НЕЛІНІЙНІСТЬ, НЕСТАБІЛЬНІСТЬ, СОЦІАЛЬНА СИНЕРГЕТИКА, КРЕАТИВНИЙ АСПЕКТ САМООРГАНІЗАЦІЇ, ЗАКОН СИНЕРГІЇ, ЕМЕРДЖЕНТНІСТЬ, ВІДКРИТА СИСТЕМА, БІФУРКАЦІЯ, СКЛАДНА СОЦІАЛЬНА СИСТЕМА, ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Вступ

Актуальність дослідження синергетичної методології аналізу управління соціальними процесами зводиться до того, щоб раціонально пояснити закономірності і принципи організації соціального життя та сумісної життєдіяльності людей в сучасному соціумі; досягти стабільності у суспільстві, в якому постійно відбуваються кризи, постійні трансформації чи реформи, що потрясають суспільство у вихорі перманентних соціальних змін. Аналіз соціального управління як складного соціального цілого передбачає використання понятійного апарату і методологічного інструментарію синергетики як дослідницької наукової парадигми. Екологічна криза, інформаційній та демографічний вибухи, небачені соціальні та

фінансові потрясіння на всій планеті, інтенсивна трансформація суспільних інститутів, всього соціокультурного середовища приводить до зростання нестабільності і нестійкості, змінюють уявлення людини про цілі і смисл свого буття.

Тому **одна із особливостей соціального управління** – це звернення до пізнання механізмів самоорганізації складних еволюційних та зверхскладних систем у стані, далекому від рівноваги, коли загострюється їх чуттєвість до незначних флуктуацій на мікрорівні, які приводять до зміни поведінки всієї макросистеми. Руйнування динамічної рівноваги її структур і підсистем, вступ у «режим із загостренням», фазу кризи, в якій нестійкі структури піддаються швидкій дезінтеграції, приводять до зміни сценарію еволюції. Як відзначає І.Пригожин, людство знаходиться на самому початку того, щоб стати здатними продукувати когерентне бачення Всесвіту, а для цього необхідно вийти за межі традиційної ідеології науки.

Соціальне управління має дослідити:

- 1) теоретико-методологічні основи аналізу синергетичної парадигми;
- 2) зміни, які відбуваються в різних системах в умовах нестабільності;
- 3) дії механізму самоорганізації;
- 4) можливості соціального управління і суперечливу сутність кризи;
- 5) ідеї про креативність хаосу, його конструктивність, направленість його просування до нової соціальної організації;
- 6) дослідження принципу нелінійності культурно-історичного часу.

Таким чином, **синергетика** приводить до постановки питання про новий тип наукової раціональності, яка розширяє поле рефлексії над діяльністю, враховує співвіднесеність отриманих знань про об'єкт з ціннісно-цільовими структурами. **Невизначеність** лежить в самій серцевині людської життєдіяльності та способом участі людини в розумінні цієї конструкції завдяки креативним здібностям людини. Саме тому нова світоглядна синергетична парадигма дозволяє нам кардинальним чином змінити наші уявлення про нестабільність і невизначеність, детермінізм та індетермінізм, протікання еволюції, зміну сутності науки, нове розуміння її об'єкта та процесів, які в ній відбуваються. **Синергетична парадигма** виступає обґрунтуванням для пояснення соціальних та антропних процесів, зміни свідомості та поведінки людей в умовах нестабільності; виявлення механізму самоорганізації в умовах нестабільності в антропо-соціо-культурних системах. **Система** – це різноманітність упорядкованих деяким відношенням чи зв'язаних певними ознаками елементів, які можуть представляти собою сукупність, для якої характерним є:

функціональне призначення, що визначається принципом чи характером взаємозв'язку і взаємовідношення елементів; **структура** – будова, взаєморозташування її складових частин; потоки інформації; взаємозв'язки і взаємовідносини елементів,

Досліджуючи соціальне управління як складний соціальний організм, **слід визначити напрямки**, що сприяють більш адекватному розумінню цього досить складного феномена:

1) Синергетика як науковий напрямок, її основні принципи і стратегії: трансдисциплінарність синергетики (С.Курдюмов, Є.Князев, І.Добронравова, В.Бех, В.Воронкова, Н.Спиця); проблеми міждисциплінарного узгодження і діалогу (В.Аршинов, В.Буданов, Н.Савічева); соціальні і філософські основи концепції фрактала (В.Войцехович); фрактальна семіотика (В.Тарасенко); наслідки зміщення в парадигмальній системі ціннісно-онтологічних орієнтацій (В.Єгоров); катастрофічність поведінки нелінійних систем в точках біфуркації (В.Глазунов, В.Бех).

2) Нові світоглядні основи буття: філософія відкритого світу (В.Єгоров); ідеї коеволюції природи і суспільства (С.Курдюмов, Л.Бараусова, Р.Додонов); стійкого розвитку (А.Урсул, А.Романович, В.Воронкова, О.Кіндратець); екогуманізму (В.Вересякіна) як шляху вирішення проблеми виживання людства, забезпечення його безпеки.

3) Формування концепції соціальної синергетики як загальної теорії соціальної самоорганізації: розкриття феноменології, есенціології, есхатології та специфіки виявлення самоорганізації в концепції синергетичного історизму (В.Василькова); синергетична стратегія національного розвитку і реалізація моделі технологізації управління науково-інформаційним простором (Г.Котельников, М.Піддубний); суспільство як жива система (О.Мелехова, В.Бех, Н.Спиця).

4) Загальні і спеціальні підходи до дослідження соціальних трансформацій, співвідношення самоорганізації та управління в соціальних системах (В.Аршинов, К.Делокаров, О.Козлова, Н.Савічева); прогнозування економічних процесів в умовах нестабільності (Д.Чернявський, М.Старков, О.Щербаков); розуміння кризи як важливої фази в розвитку зверх складних систем, що свідчить одночасно про вичерпання ресурсів минулих джерел розвитку та активізація пошуку нових можливостей соціальної організації (В.Романов, І.Добронравова, І. Предборська, Н.Спиця).

5) Системна криза та ризики в умовах соціальних трансформацій: теоретичне і практичне прогнозування, шляхи подолання кризи, можливості управління (В.Буданов); ризики культури в періоди біфуркацій (Г.Малинецький); особливості саморозвитку культури в перехідних суспільствах (В.Копцик); антропогенні кризи та їх параметри, культура як антиентропійний механізм (А.Назаретян); втрата ефективності комплексу культурних зразків – репліка торів – як

причина розвитку соціокультурної нестійкості (Д.Сотнікова, Б.Пойзнер); процес віртуалізації суспільства та його загрози (К.Колін); соціально-психологічний синдром передкризової людини (А.Назаретян, О.Богуславська, С.Сидоренко); невротична особистість та стресові стани (Л.Колеснікова); забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості (Г.Грачов).

6) Співвідношення порядку і хаосу: їх складна опозиція у давніх картинах світу (Б.Пойзнер); конструктивна і утворююча роль хаосу в синергетичній парадигмі (Є.Князєв, О.Астафьєва, В.Воронкова); визнання синтезу порядку і хаосу (В.Бранський) як об'єктивності реальності, що знаходиться на межі (В.Єгоров, І.Предборська, Н.Спиця).

7) Синергетична мислення як шлях до становлення і пізнання цілісної людини: синергетичний процес становлення особистості (М.Каган, Л.Бараусова, О.Богуславська); збереження цілісності особистості через удосконалення освіти як процесу, що розвиває здатність синергетичного мислення і креативність; освіти і самоосвіти, їх включення в гештальт-освіту (Є.Князєва, С.Курдюмов, В.Веряскіна, О.Долженко); синергії виховання і навчання (Л.Новікова, М.Соколовський); смисли самопізнання, саморозвитку і самоорганізації людини у досягненні цілісності і в розкритті відношення з Іншим, в узгодженості стратегій взаємодії культур і цивілізацій (Г.Аванесова, В.Мельник).

Соціальне управління – це процес впливу суб'єкта на об'єкт, направлений на упорядкування, збереження, руйнацію чи збереження системи об'єкта у відповідності з поставленими цілями. Управління як вид людської діяльності існує з тих пір, як виникла необхідність в сумісній діяльності людей. Кожна історична епоха вносить свої корективи у відношення суб'єкта управління, методи стимулювання, масштаби організації самого процесу, але тільки у ХХ столітті з'явилися і почали розвиватися наукові підходи до соціального управління. Соціальне управління являє собою невід'ємну частину людського буття, без якого неможлива сумісна діяльність людей і суспільства в цілому. Ефективне соціальне управління є одним із основних факторів соціального прогресу. **Теорію соціального управління** слід оцінити як акумульовані і логічно упорядковані за певними правилами знання, які представляють собою систему принципів, методів і технологій управління, розроблених на основі інформації, отриманої як емпіричним шляхом, так і в результаті використання досягнень ряду конкретних наук. Часто теорію управління розділяють на два рівні: перший представлений **теоріями соціального управління**, які являють собою частину політико-економічних і соціально-філософських концепцій, що пояснюють механізм функціонування суспільства на різних історичних етапах; другий являє собою прикладну дисципліну, яка інтегрує в собі, з однієї

сторони, фрагменти фундаментальних наукових теорій, в першу чергу математики, логіки, психології та інших, а з другої сторони – **це сукупність практичних знань і навичок**, які об'єднують достатньо багатоманітні об'єкти загальною задачею управління. **Соціальне управління** – це цілеспрямований вплив соціального суб'єкта на власну суспільну, колективну і групову життєдіяльність, що здійснюється як у безпосередній (у формах самоуправління), так і через спеціально створені інститути (державу, партії, суспільні об'єднання, кооперативи, підприємства, союзи). Управління – невід'ємна властивість всіх організованих систем різної природи, що забезпечує їх самозбереження і саморозвиток. Соціальне управління представляє собою складний процес взаємодії двох сторін: тієї, хто управляє; і тієї, ким управляють, в яких важливу роль відіграють зворотні зв'язки. Соціальне управління може бути представлено як сукупність двох складових підсистем.

Традиційна підсистема соціального управління виходить із пріоритету прямих зв'язків, в якій мало уваги зверталось на взаємозв'язок цих двох підсистем, тобто процес управління розглядався як односторонній процес, як жорстко управляючий вплив. Проте суспільство – це складна соціальна система, що володіє внутрішнім механізмом саморегулювання і саморозвитку.

Сучасна парадигма соціального управління заключається в розгляді процесу управління як суб'єкт – суб'єктного відношення, що передбачає взаємодію двох підсистем - тієї, хто управляє, і тієї, ким управляють, аналіз цих підсистем як **відкритих систем**, кожна із яких здатна адекватно реагувати на імпульси одна одної. В результаті соціальне управління набуває характеру **співуправління**; управління зверхскладними системами являє собою лише вплив на їх власний механізм **саморегуляції і самоуправління** з метою його оптимізації.

Важливий аспект ефективного управління – досягнення адекватності цих двох підсистем. Будь-яка креаційна (штучна, створена), а управлінська система – саме така система, має істотно більш низький рівень різноманітності у порівнянні з еволюційними. Тому для реалізації цілей управління необхідно дотримання принципу необхідної різноманітності: різноманітність управляючої системи повинно бути не меншим, чим різноманітність системи, якою управляють.

Процес соціального управління включає в себе три основних компоненти: 1) управлінська свідомість – мисленнєве здійснення процесу управління; 2) управлінська діяльність, що представляє собою реалізацію цілей і задач соціального управління; 3) результат управлінської діяльності.

Для соціального управління вміння оцінювати соціальні наслідки передбачуваних управлінських рішень має вирішальне значення і є дійсним нервом соціального управління.

Креативні аспекти соціальної самоорганізації та соціального управління

Як свідчить застосування **синергетичної парадигми** до аналізу процесів, які відбуваються при взаємодії соціальної самоорганізації та соціального управління, то слід відмітити, що сьогодні світ став набагато складнішим, світом стрімкого і прискореного обміну енергією та інформацією не стільки з природою, стільки всередині людської спільноти. Це – світ зростаючої неоднорідності його компонентів, зв'язків та трансформованих гомеостатів, світ наймогутніших конкуруючих кооперацій та асимільованих ними активностей менш організованих систем. Світ, який людство тисячоліттями створювало і організовувало, став сьогодні складною самоорганізованою системою, яка виходить із-під підкорення людині і нав'язує людині свої закони. В цих умовах, на жаль, знаходяться у стані кризи і історично сформовані інститути соціального управління. Втрачає свою силу і традиційно сформований державний апарат. Фактично поза досяжністю влади перебувають тероризм і організована злочинність. Заплутавшись в складному динамічному переплетінні транснаціональних процесів, потерпає **крах традиційна економічна теорія**, а разом з нею – надії на ефективне регулювання ринкових відносин. У світі зростає невизначеність і, відповідно, багатоваріантність у виборі, яким управляє Випадок. Нове вривається буквально у всі сфери буття і кожної людини, а це руйнує старі механізми формування і регулювання соціальних відносин. Особисте і суспільне життя насичене невпевненостями, ризиком, жорсткими конфліктами, яке непередбачуване навіть на найближчу перспективу. Соціальне управління, що ґрунтується на раціональних стратегіях і тактиці, стає неефективним і навіть парадоксальним в своїх результатах, а складна, традиційно бюрократична державна система не здатна регулювати відхилення які народжуються поведінкою, що розриває межі як адміністративно-формалізованих, так і неформалізованих норм.

У зв'язку з цим перед **системою соціального управління** в Україні, що знаходиться в умовах трансформацій, **гостро стоїть дилема**: 1) чи силою державної влади ввести стихію нового в жорсткі рамки відносин; 2) чи дати свободу соціальній творчості і направити енергію спонтанних перетворень на перетворюючі цілі суспільства. Перший варіант суміжний з повільним просуванням країни у соціальному розвитку; другий потребує кардинального перегляду традиційних принципів, форм і методів соціального управління, вироблення у державних діячів нового світобачення, що базується на знанні синергетики як постнекласичної засади нової парадигми. Важливим моментом у цьому напрямку уявляється осмислення сутності і ролі креативності у процесах соціальної самоорганізації і соціального управління. **Під соціальною самоорганізацією** розуміється самостійне, тобто здійснюване без зовнішнього

цілеспрямованого програмування, формування суспільних відносин. Змістовною основою процесу соціальної самоорганізації є коопераційна діяльність індивідів, в результаті яких створюються структури, що представляють собою сукупність розміщених у певному порядку функціональних інститутів з включенням у них індивідів, груп, спільнот. Структура має соціогенетичну пам'ять, тобто здатність фіксувати статус «першодіяча», що приймав участь у створенні структури, зберігати відповідні вимоги і умови в конкретному функціональному інституті, а також обновляти структуру у відповідності з новим часом.

Креативний ефект реалізації цієї здібності виражається в безперервному процесі істотного оновлення соціального життя, революційному розвитку спільнот людей і соціальної складової сутності людини. Таким чином, креативність розкриває безмежні можливості людини у своєму життєоблаштуванні, супроводжується перетворенням індивідуального і кооперативного способу діяльності; стимулювання розвитку новаторських потенцій і здібностей людини, які в практичній діяльності породжують **емерджентні події**. Процес соціальної самоорганізації підтримується **креативною сутністю людини**, яка прагне змін, долає дезорганізацію екстремальності і приводить організацію у стан порядку, сприяючи упорядкуванню відносин і перетворюючи організацію на відкриту, упорядковану, здатну для подальшого розвитку і становлення. Цей процес називається **антропосоціальна синергія**. В результаті цих процесів організація формується на засадах постнекласичної науки: 1) по мірі підвищення складності всіх процесів соціальні утворення стають плінним соціокультурним полем, в якому межі з середовищем стають адаптованими і прозорими; 2) стійкість досягається за рахунок параметрів порядку, що виникають і обновлюються в процесі безперервної самоорганізації; 3) відкритість таких утворень забезпечує їх діалог зі світом, розкриває перед ними можливості процесу становлення. **Креативна поведінка середовища** породжує **креативну відповідь індивідів**, які знаходяться в креативній ситуації об'єкта. Система соціального управління є продуктом процесів самоорганізації, що приводять до змін, які відбуваються у суспільстві. Формування цієї системи прискорює креативність соціального життя. Якщо раніше для відкриття кордонів однієї держави потрібні були переважно воєнні дії, то сьогодні на зміну їм приходять способи інформаційного та економічного впливу, тільки локально підтримувані інколи воєнною силою. Цей перелом є надзвичайно болісним для багатьох країн, постільки руйнує системи соціального управління, які склалися тисячоліттями. Спроби економічної, політичної та воєнної кооперації провідних держав світу є не що інше, як формування нових систем соціального управління, пов'язаних із глобалізацією світу. Проте неупереджено помітно всі ознаки вступу людської спільноти у

новий формат системних криз, які вже охопили як розвинуті країни світу, так і ті, що розвиваються. Проте криза як кульмінація невизначеності очищає простір для креативних дій, сприяє генезису нових систем соціального управління і створює переважно нові умови для їх функціонування.

Державу прийнято вважати основним суб'єктом соціального управління. Це положення є справедливим, якщо система соціального управління відноситься до тоталітарного чи авторитарного типу. В демократичній системі соціального управління державне управління є її частиною, що реалізує свої функції на основі легітимного права на відміну від регулювання відносин «по поняттям». Традиційно державне право направлено на стримування відхилень у поведінці людей, їх груп і спільнот, які дестабілізують і дезорганізують соціальне життя. Чим активніше супротив держави соціальним інноваціям, тим активніше дії креативних агентів. На сьогодні, державне управління не в змозі подолати патологічно деформовані креативні процеси. Очевидно, що якщо держава не знайде принципово нові форми свого облаштування і способи функціонування в громадянському суспільстві у відповідності зі стрімко зростаючими зі сторони останніх креативних дій і процесів, то все це зможе привести до соціальної катастрофи. Демократична держава повинна відповісти на креативний виклик демократичного громадянського суспільства власною креативністю та побороти страх перед всім новим. Для цього повинні бути створені принципово нові соціальні (державні) структури, створити які зможуть креативні державні діячі, вільні від бюрократизму та хабарництва. **Синергетичний підхід** до соціального управління, розроблений в контексті синергетично-інформаційного світопредставлення, переводить орієнтацію соціального управління з силового (енергетичного) начала на несилове (інформаційне) єднання людини і суспільства в їх **коеволюційному** плинові. Місією нового типу держави повинно стати забезпечення на правовій основі зусиль синергічного руху (синергії) людини і суспільства в контексті становлення нових форм життєдіяльності, здатних гідно відповідати на виклики сучасності. У зв'язку з цим в Україні повинно сформуватися більше креативний лідерів-адміністраторів, які в своїй поведінці керуються тільки нормами права, інструкціями і службовими традиціями. Керівники повинні думати і діяти як підприємці (М.Мескон, М.Хедоурі), проявляти самостійність, ініціативність, вміння здійснювати свою діяльність, орієнтуючись на людей, творити креативно, створюючи ефект синергетичної взаємодії.

Закон синергії як загальний закон соціального управління

Закон синергії – це загальний закон організації. Етимологічно «синергія» походить від грецького слова «synergeia», що означає співдружність, сумісні дії. Формулювання **закону синергії** зводиться до того, що цей закон означає сукупність елементів, які утворюють

організовану систему, якщо її потенціал більше суми потенціалів елементів, які в неї входять окремо. **Під потенціалом** в загальному випадку розуміється наявність можливостей (якостей, енергії, інших ресурсів), що дозволяють зробити що-небудь і виконувати певну роботу. Так, потенціал індивіда характеризується його інтелектуальними здібностями, фізичною силою, типом особистості; потенціал господарської організації може характеризуватися виробничою потужністю, річними комерційними змінами, об'ємом продаж тощо. **Зміст закону синергії** зводиться до того, що властивості цілого (єдиного, монолітного) не зводяться до суми властивостей його частин; ціле більше суми своїх частин (**А.А.Богданов**). Зворотне ж співвідношення, тобто коли ціле менше суми своїх частин, ймовірно лише для дезорганізованої системи. Внаслідок дії закону синергії проявляється **синергетичний ефект**, який зумовлений появою нової якості, стає достоїнством цілого. Проте не будь-яке об'єднання зусиль, вмінь і ресурсів, коли мова йде про організацію штучних систем, автоматично створює цю синергетичну дію. Нерозуміння механізму синергетичної взаємодії не дає можливості розуміти і пояснювати поведінку навіть відносно простих систем. Справа не тільки в тому, що поєднується, але істотно те, як поєднується, які спонукальні сили цьому сприяють. Головне тут – зв'язки, які встановлюються між частинами, так як саме від них встановлюється міцність поєднання частин. І, навпроти, слабкість зв'язків приводить до розриву комунікації і розпаду організації як цілісного утворення. **Ефект синергії виникає завдяки появі джерел**, що виникають після інтеграції частин, під якими розуміється вплив зумовлюючих факторів. В конкретних умовах системи тієї чи іншої природи чи виду склад цих факторів, а, отже, і конкретний механізм впливу на продуктивність функціонування можуть бути різними.

До загальних чи типових джерел синергії слід віднести: 1) концентрацію розузгоджених ресурсів в одному місці, масоване використання яких зразу дозволяє системно вирішувати великі задачі і отримувати більш масштабні результати, порівняно з їх використанням на потреби локальних заходів; 2) упорядкування зв'язків, підвищення ступеня поєднання елементів чи координації дій частин, при яких їх зусилля узгоджуються і направляються в сторону необхідного результату; 3) активізацію дій однієї частини самим фактом присутності іншої частини, яка виступає немов би каталізатором (наявність «активностей», згідно за А.А.Богдановим), так що, чим більше частин, учасників, тим вище фонове значення активності, енергетичний потенціал поля взаємодії; 4) функціональну спеціалізацію частин, включаючи і професійний і спеціальний розподіл праці і такі її вигоди, як висока якість продукції і послуг, а також інші переваги, що проявляються із збільшенням розмірів організації; 5) можливість взаємодії частин, що особливо важливо в екстремальних

умовах. **Реалізація джерел синергетичного ефекту** чи, теж саме, врахування вимог закону в практичній діяльності розцінюється як істотні передумови успішного функціонування великих господарських організацій. Великі фірми вже давно зрозуміли це і турбуються про те, щоб отримати ефект від взаємодоповнюваності підрозділів і служб, застосовуючи партисипативний стиль управління, використовуючи загальні ресурси, освоюючи нові продукти, що в цілому повинно створювати синергетичний ефект як на стадії дослідження, так і на стадії виробництва.

Синергетика – це наука, яка вивчає системи із сукупності підсистем (груп елементів) різної природи (електрони, атоми, клітини, органи, люди, соціально-економічні процеси тощо). Предметом їх дослідження являються проблеми динаміки; встановлення рівноваги і взаємодії змінних, які приводять до виникнення просторових і часових структур в макроскопічних масштабах, зумовлених кооперативним ефектом самоорганізації за рахунок переходів хаос - порядок в різних сферах від фізики до соціології та економіки. Структурні просторові переходи із змінами просторових форм (з порушенням просторової симетрії у великих масштабах) є ключовими і відповідають за явища самоорганізації на різних ієрархічних рівнях у живій і неживій природі. Вона проявляється і в соціально-економічних системах. Ця вперше сформульована **математиком А.Тюрінгом** ідея знайшла переконливе підтвердження як у природних, так і в штучних складних системах. **Синергетичний метод в управлінському мисленні** – це вивчення законів і закономірностей глобальної еволюції відкритих невірноважених систем, що ґрунтуються на теорії самоорганізації, з'ясування шляхів їх виникнення самоорганізації, порядку. **Синергія** – це поява нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективності діяльності в результаті поєднання окремих частин, елементів, факторів в єдину систему за рахунок т.зв. системного ефекту (**емерджентності**). **Термін «емерджентний» (англ. emergence – виникнення, поява нового)** означає стрибкоподібний процес виникнення нової, вищої якості, значною мірою незалежною від кількісних змін. Такі системи за монополістичної, в т.ч. олігополістичної, конкуренції функціонують і розвиваються в точках біфуркації, поблизу яких поведінка системи стає нестійкою і може під впливом неістотних факторів різко змінитися. У процесі самого переходу кількості в якість – «порушення міри» - потенційна якість трансформує інтенсивну якість у нову якість, а та надає нового виміру системі, що виникає. Так, навіть великі виробничо-технологічні комплекси в розвинутих країнах набувають ознак складних, нелінійних **емерджентних систем**. Ні сучасний працівник, ні найдосконаліша техніка окремо неспроможні виготовляти переважну більшість економічних благ, їхнє поєднання зумовлює появу нової продуктивної сили, що значно перевищує продуктивність

кожного з них. **Синергія** посилюється у результаті: ускладнення системи продуктивних сил, появи в ній нових елементів (зокрема, науки, інформації), їх комплексної взаємодії; виникнення якісно та істотно нових типів і форм власності, їх взаємодії з існуючими формами; розвитку досконаліших форм господарського механізму, техніко-економічних відносин; оптимального поєднання перелічених основних відносин у цілісну економічну систему за наявності досконалої системи правових, соціальних, політичних, культурних, духовних, ідеологічних відносин та ін. За відсутності таких раціональних підсистем надбудованих відносин синергія економічної системи послаблюється.

Отже, **синергетичний підхід** передбачає комплексне врахування зв'язків різних рівнів і форм між елементами системи, розвиток яких (зв'язків) посилює їх цілісність та ефективність, можливість багатоваріантного розвитку з врахуванням статистичних (імовірнісних) і динамічних законів і закономірностей. Однак спільним у глобальній еволюції природи і суспільства є те, що синергетичний підхід передбачає пошук способів їх загального виживання і розвитку раціоналізації людських стосунків із природою. На шляху реалізації цієї стратегічної мети важливо усвідомити необхідність як **раціонально-твірної (конструктивної)** основи (формує цілісність матеріального і духовного світу, природи і суспільства), так і **ентропійної (розсіювальної, нестійкої, деструктивної)**, що негативно впливає на першу, послабляючи її дію, але водночас стимулює пошук ефективніших структур, взаємозв'язків, їх організаційну реконструкцію. Нестійкість і навіть **певна хаотичність** – умова стабільного і динамічного розвитку, що відбувається через послаблення, нейтралізацію і навіть ліквідацію нераціональних і нежиттєвих форм. Новітньою закономірністю глобальної еволюції слід вважати і **сталий розвиток** – такий, що задовольняє потребу сучасного суспільства, але водночас ставить під загрозу «здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Крім того, економічні закони діють якісно нових формах. **Процес самоорганізації** теоретики синергетичного методу пов'язують передусім із поняттям **дисипативної структури** – структури, яка спонтанно виникає у відкритих нерівноважених системах. Якщо у стані рівноваги елементи цієї структури поведуться незалежно один від одного, то під впливом синергетичної взаємодії з довкіллям вони переходять у **нерівноважений стан** і діють узгоджено (**когерентно**), між ними встановлюються зв'язки - виникає дисипативна структура, особливістю якої є підвищена чутливість до зовнішніх впливів, а зміни в довкіллі стають факторами генерації та добору різноманітних структурних конфігурацій.

Для синергетичного методу евристично цінними є положення про існування в матеріальних системах багатоваріантності та

альтернативності розвитку за наявності певної інерційно-історичної визначеності їх змін у точках біфуркації (розгалуження, будь-які якісні та стрибкоподібні перебудови системи і метаморфози різних об'єктів за плавної зміни параметрів, від яких вони залежать) і про світ як ієрархію середовищ із різною не лінійністю (що характеризується при цьому як принцип розростання малого, коли кількісні зміни в межах констант системи не зумовлюють якісних змін характеру процесу загалом; або коли певний «**поріг впливу**» долається, система потрапляє у сферу впливу іншого «**атрактора**», внаслідок чого малі зміни виражаються в макроскопічних наслідках); можливий вплив індивідуальних зусиль на здійснення макросоціальних процесів. **Переважа синергетичного підходу** в управлінському мисленні виражається в появі т.зв. **нелінійного мислення**, найважливішими ознаками якого є: 1) багатоваріантність та альтернативність еволюції; 2) можливість вибору її оптимальних шляхів; 3) можливість прискорення темпів розвитку, зокрема ініціювання прискореного нелінійного зростання; 4) вплив кожної особистості на макросоціальні процеси; 5) неприпустимість нав'язування соціальним системам шляхів розвитку; 6) перебіг соціальних процесів за невизначеності, нестабільності; 7) незворотність розвитку; 8) еволюційність та цілісність світу.

Самоорганізація : синергетичний підхід

Синергетика заснована на принципово новому баченні світу і новому розумінні процесу розвитку у порівнянні з тим способом бачення, який панував в класичній науці на протязі попередніх століть – науці І.Ньютона і П.Лапласа: випадковість виключалася як дещо зовнішнє і несуттєве; процеси, які протікають у світі, уявлялися зворотними у часі і передбачуваними на необмежено довгий період; еволюція вважалася процесом, який не має відхилень, поворотів, проміжних явищ. В класичній науці ХІХ ст. панувало переконання, що матерії визначально властива тенденція до руйнації будь-якої упорядкованості; устремління до висхідної рівноваги (в енергетичному смислі це означало хаос). Такий погляд на речі сформувався під впливом уявлень рівновагової термодинаміки, науки, які займалися процесами взаємоперетворення різних видів енергії. В термодинаміку було введено поняття **ентропії**, під якою розумілася **міра безпорядку системи**. Точне формулювання закону термодинаміки приймало наступний вид: при самодовільних процесах в системах, які мають постійну енергію, ентропія завжди зростає. **Максимальна ентропія** означає повну термодинамічну рівновагу, яка еквівалентна хаосу (чим більше ступінь ентропії в системі, тим менше ступінь порядку). Поза всяким сумнівом стало відомо, що для збереження несуперечливості загальної картини світу необхідно було постулювати наявність у матерії в цілому не тільки руйнівної, але творчої (будівничої) тенденції. Таким чином, сформулювалися передумови для

виникнення теорії самоорганізації. Постулат про здатність **матерії до саморозвитку** був введений у філософію в давньогрецькі часи, тоді як необхідність у фундаментальних природничих науках стала осмислюватися лише останнім часом. Поняття самоорганізації перебуває в центрі сучасних бачень про еволюційні процеси. І. Пригожин в доробку «Організація: системи і люди» (М., 1983) одним із перших установив, що системи, які направлені самі на себе, можуть зменшувати ентропію всупереч всім раніше відомим уявленням. Ю. Антонов відзначав, що в природі діє закон, що відображає антиентропійний рух, і, можливо, діє ще один закон переходу речовини в організацію. Зараз все ширше визнається, що самоорганізація – фундаментальний процес природи. Відомо, що існують взаємопов'язані і взаємозумовлені матеріальні об'єкти з рівноваговою і нерівноваговою структурною організацією речовини. Один із них зароджується в ході процесу, що має устремління до рівноваги, інші – в ході процесу, який прямує до нерівноваги. Головною прикметою процесу самоорганізації є його **антиентропійне спрямування**.

Термін **«самоорганізація»** став застосовуватися для визначення природних антиентропійних процесів упорядкування, що має іншу природу, чим процес рівновагової організації (наприклад, кристалізації), хоча довгий час вважалося, що порушення другого закону термодинаміки можливе лише при свідомому втручанні людини. Приставка **«само»** підкреслює як іманентні причини явища, так і існування відмінностей у природі нерівновагового і нерівновагового упорядкування, пов'язаних з активною чи пасивною їх роллю у становленні відповідного порядку (**самоорганізація** – це активне упорядкування). Розрізнити **самоорганізацію і організацію** при аналізі складних явищ можливо тільки на основі відмінності їх сутності. Самоорганізація передбачає природну зміну стану. В ідеях І. Пригожина, розвинутих Г. Хакеном в синергетику (Г. Хакен. Синергетика. - М., 1980), розвивається так звана **когерентна самоорганізація**. Її механізм пов'язаний з кооперативною взаємодією багатьох однорідних компонентів, які приводять до синхронізації внутрішніх процесів та їх когерентної поведінки. Такий механізм Г. Хакен назвав синергетичним (сумісна кооперативна дія). Синергетика, згідно Г. Хакена, займається вивченням систем, яка складаються із великого числа частин і складним образом взаємодіючих між собою. У Г. Хакена у цьому відношенні були попередники: Ч. Шеррінгтон, І. Забузький), які говорили лише про часткові приклади синергетичних процесів. Деякі авторитетні автори синергетики стали вважати новою науковою парадигмою. **Під парадигмою** у філософії розуміють певну сукупність загальноприйнятих в науковій спільноті ідей і методів (зразків) наукового дослідження. Синергетика як нову парадигму слід охарактеризувати трьома ключовими ідеями: **нелінійність**;

самоорганізація; відкриті системи. У відношенні до самоорганізації Г.Хакен писав, що ми називаємо систему самоорганізуючою, якщо вона без специфічного впливу ззовні отримує будь-яку просторову, часову і функціональну структуру. Під специфічним впливом ми розуміємо такий вплив, який нав'язує системі структуру чи функціонування. У випадку ж самоорганізації система має неспецифічний вплив. Сьогодні загально визнаними слід вважати уявлення про самоорганізацію як про **спонтанний перехід** відкритої нерівновагової системи від менш складних і упорядкованих форм організації до більш складних. З точки зору теорії динамічного хаосу феномен самоорганізації слід розглядати у вигляді народження структури із хаосу структур. Система, в якій **стохастичність траєкторій** є наслідок внутрішніх взаємодій, а не випадкових зовнішніх впливів, називається **динамічним хаосом** – рух частин розглядається як випадковий. **Синергетика** заснована на ідеях цілісності світу і наукового знання про нього, спільності закономірностей розвитку об'єктів всіх рівнів матеріальної і духовної організації, нелінійності (багатоваріантності і незворотності), глибинного взаємозв'язку хаосу і порядку (випадковості і необхідності). Синергетика дає нам новий образ світу, який складноорганізований і відкритий, являється безперервно виникаючим, еволюціонуючи згідно з нелінійними законами. Останнє означає, що цей світ має багато поворотів, пов'язаних з вибором шляхів подальшого розвитку.

Синергетична концепція самоорганізації

Синергетична концепція самоорганізації зводиться до наступного:

1) Об'єктами дослідження являються відкриті системи в безперервному стані, які характеризуються інтенсивним обміном речовини і енергії між підсистемами, а також між системою та її оточенням.

2) Розрізняють процеси організації і самоорганізації: їх загальна ознака – зростання порядку, зумовлені протіканням процесів, протилежних встановленню термодинамічної рівноваги, незалежно від впливу взаємодіючих елементів зовнішнього середовища. Організація на відміну від самоорганізації може характеризуватися, наприклад, утворенням однорідних стабільних статистичних структур.

3) Результатом самоорганізації стає виникнення, взаємодія, а також взаємовплив (наприклад, кооперація) більш складних в інформаційному смислі об'єктів, чим елементи зовнішнього середовища, із яких вони виникають. Система та її складові являються динамічними утвореннями.

4) Направленість процесів самоорганізації зумовлена внутрішніми властивостями підсистем в їх індивідуальному та колективному виявленні, а також впливами зі сторони середовища.

5) Поведінка підсистем і системи в цілому істотним чином характеризується спонтанністю – акти поведінки не є суворо детермінованими.

6) Процеси самоорганізації відбуваються в середовищі поряд з іншими процесами, зокрема, тими, що мають протилежну направленість і здатними в окремі фази існування системи як перевершувати процеси самоорганізації, так і мати їх недостатню якість.

Синергетика вивчає відкриті (ті, що обмінюються речовиною і енергією з зовнішнім світом, мають джерела та витoki енергії) нелінійні (ті, що описуються нелінійним управлінням) системи. **Предмет синергетики** – механізми самоорганізації, тобто механізми доцільного виникнення, відносно стійкого існування і саморуйнації макроскопічних упорядкованих структур, що характеризують такого роду системи. Ці механізми властиві і світу природних (живих і неживих), і світу людських, соціальних процесів. Тому синергетику розвивають представники самих різних дисциплінарних областей (фізики, біології, хімії, математики). Г.Хакен підкреслював, що назвав цю нову дисципліну синергетикою не тільки тому, що вона досліджує сумісні дії багатьох елементів систем, але й тому, що для знаходження загальних принципів, які управляють самоорганізацією, необхідна кооперація різних дисциплін. **Синергетика** – це інтенсивно розвиваючий напрямок, а не наука, яка вже склалася. Синергетика має власний дискурс: це дискурс таких понять, як **атрактори, біфуркації, фрактали, детермінований хаос**. **Поняття атрактора близьке поняттю цілі**. Останнє слід розкрити в широкому смислі як напрямок поведінки нелінійної системи, «кінцевий стан» (кінцеве, тобто відносно те, що завершує деякий етап еволюції) системи. Під атракторами в синергетиці розуміють відносно стійкий стан системи, яка немов би притягує (від лат слова - притягувати) до себе сукупність траєкторій системи, які вирізняються різними вихідними умовами. Якщо система попадає в конус атрактора, вона неминуче еволюціонує до цього відносно стійкого стану (структури). **На рівні математичного опису біфуркація** означає розподіл рішень нелінійного диференціального рівняння. Фізичний смисл біфуркації: точка біфуркації – точка розподілу шляхів еволюції системи, іншими словами, нелінійна система включає в себе біфуркації. **Фракталами називаються об'єкти, які володіють властивостями само тотожності**. Це означає, що малий фрагмент структури такого об'єкта тотожний другому, більш великому фрагменту чи навіть структурі в цілому. Властивість фрактальності має аналоги в глибинах філософської думки, а саме у філософських уявленнях про модальність елементів світу. Кожна монада, згідно з Лейбніцем, відображає, як в дзеркалі, властивості світу в цілому. Цей же образ має місце у східному принципі світовідчуття – « все в одному і одне у всьому ».

Синергетика розглядає випадковість, що відіграє особливу роль у процесах самоорганізації, як елемент світу: випадковість на дискурсі синергетики називають флуктуаціями. Випадковість – це творче, конструктивне начало; воно здатне відігравати роль механізму, що виводить систему на атратора, на одну із власних структур середовища, на внутрішню тенденцію її організації. Нелінійне середовище починає само себе вибудовувати, організовувати, але потрібен хаос для ініціювання, початкового спускового механізму цього процесу. А.Богданов ще на початку ХХ ст. висунув думку про існування фундаментального закону самоорганізації – її видозміни, перетворення. Але не зникнення. Форма змінюється, але не руйнується до кінця. А.Лоскутов також писав про те, що знання закономірностей поведінки хаотичних середовищ дозволяють перейти до цілеспрямованого конструювання штучних систем, в яких процеси самоорганізації приводили б до утворення необхідних структур.

Природа раціональна і гармонійна, але ця гармонічність досягається за рахунок такої адаптації систем та рівнів організації, тому необхідно усвідомити, що створювані штучні системи являються частиною загального світу, а, отже, в них повинні в максимальній мірі враховуватися і загальні процеси самоорганізації. **Традиційний підхід до управління** природними і соціальними процесами заснований на лінійному уявленні про функціонування системи природи і суспільства. Згідно цього уявлення, результат зовнішнього управлінського впливу є однозначний і лінійний наслідок зусиль, які відповідають схемі: **управлінський вплив = бажаний результат**. **Знання принципів самоорганізації складних систем** дає нові надії, розкриваючи нові напрямки пошуку способів управління складними системами. Складна нелінійна система здатна сама себе будувати, структурувати, проте тільки правильно ініціювати бажані тенденції її саморозвитку. Управлінський вплив розвитком нелінійної системи може бути ефективним, якщо він узгоджений з внутрішніми властивостями цієї системи, тобто є резонансним. Якщо «стимулювати» систему в потрібний час і в потрібному місці, вона буде розвивати в собі все багатство своїх форм і структур. У відповідності із загальними принципами синергетичного світобачення необхідно не просто будувати чи перебудовувати, а ініціювати, виводити соціальні системи на власні лінії розвитку. Аналізуючи різні **історичні моделі соціального управління**, І.Пригожин прийшов до висновку, що складна система, поведінка елементів якої однозначна і однонаправлена, а також позбавлена додаткових ступенів свободи, не буде еволюціонувати і в кінцевому випадку зруйнується. Тільки хаотичність, рухомість індивідуальної поведінки і можливість кореляції приводять на рівні системи до цілеспрямованого прогресивного руху. Для І.Урманова очевидним є той факт, що сучасні великі

господарсько-технологічні комплекси являють собою так звані **складні емерджентні системи**.

В умовах олігополістичного конкурентного середовища багато із них працюють в так званих **точках біфуркації (особливо критичних точках)**, близько яких поведінка система стає нестійкою. Отже, система під впливом самих незначних факторів може різко змінити свою ситуацію. Загроза цієї ситуації підтверджується реальними подіями, коли великі, зовнішньо благополучні виробники перебували у кризовій ситуації: «СААБ»(Швеція), «KIA» (Корея), «Ровер» (Великобританія). **Моделювання глобальної діяльності** великих компаній (включаючи роботу на зовнішніх ринках) характеризує наступні базові умови розрахунків: **а) нелінійність зміни економічних систем; б) багатфакторність; в) різноманітність; г) багатосистемність**. Тому **концепція синергізму** як виникнення і розвитку позитивного зворотного зв'язку і процесу, що настає, що називається «розгоном систем», повинна стати новою парадигмою управління сучасної економіки. Саме синергетичні ефекти, що характеризуються як результати кооперативної дії в системах, приводять до зміни якості, і являються адекватним інструментом оцінки інновацій у складних моделях. Вивчення і використання потенціалу синергетичних зв'язків транснаціональних корпорацій є виключно важливим у сучасних умовах, коли актуальна задача по використанню переваг міжнародного технологічного розподілу праці, побудованого на нових принципах управління складними процесами.

Класичне визначення синергетичних зв'язків: це зв'язки, які при кооперативних (сумісних) діях незалежних елементів системи забезпечують збільшення загального ефекту до величини більшої, чим сума ефектів цих же, але незалежно діючих елементів. **Синергетична теорія атрактора** має всі засади стати однією з базових теорій управління, так як вона розширяє уявлення про можливості передбачити хід подій і впливати на ситуацію. Концепція створення структур-атракторів («фрактальних фабрик») була розроблена Х.-Ю.Варнеке стосовно до підприємницької структури. Сутність «фрактальної фабрики» визначається не її зовнішніми ознаками, а внутрішніми цінностями, організаційною культурою. Фрактал – самостійно діюча структурна одиниця підприємства: у кожного фрактала є своя задача, точніше, в процесі функціонування фрактали ставлять і формулюють ці задачі. Фрактали можуть виникати, перетворюватися, знову розпадатися і знову виникати. Фрактали - це самоорганізовані структурні одиниці, які групуються без зовнішнього тиску, щоб слугувати цілому. Самоорганізація сприяє тому, що хороші ідеї реалізуються поза залежністю від того, звідки вони виникли.

«Фрактальній фабриці» властиві централізовані функції, так як тут концентрується спеціальна інформація, яка у фракталах не може зберігатися постійно. Але всі допоміжні засоби, що стосуються

організації, поступають у розпорядження всіх фракталів. Передусім за все це відноситься до можливості володіти інформацією, яка більше всього не монополізується.

Однією з самих важливіших вимог, які пред'являються до «фрактальної фабрики», є здатність всіх підрозділів і всіх співробітників до підприємницького мислення і діяльності. Кожний фрактал повинен бути фрактальною фабрикою меншого розміру. В подальшому фрактал не обов'язково залишається на фабриці, він може стати повністю самостійним. Так виникають тісно пов'язані один з одним підприємства за рахунок високого рівня власної динаміки і максимальної здібності реагувати на швидко плинні умови середовища. **На «фрактальній фабриці»** здійснюється тісна взаємодія само управлінських і самоорганізуючих фракталів: кожний фрактал в кінцевому випадку, так же як і його робоче місце розглядається як ціле підприємство; певна робота повинна виконуватися комплексно, а окрема задача – вирішуватися самостійно. Глобальні задачі реалізуються локально, тобто раціонально сформульовані загальні глобальні цілі стають конкретними діями. Щоб це відбувалося синхронно на всіх фракталах, їх цільова установка формулюється самим конкретним чином. Кінцеві результати функціонування фрактала постійно вимірюються і оцінюються. Щоб вони успішно діяли у нелінійному середовищі, необхідно правильно оцінювати позицію кожного, а також позиції і напрямки руху інших учасників. Цільова система, яка складається із цілей фракталів, повинна бути направлена на досягнення загальних цілей підприємства. **Одноманітність цілей** – ключ до максимального використання людських ресурсів на «фрактальній фабриці». Випадковість – творчий, конструктивний початок, здатний відіграти роль того механізму, тієї сили, який виводить систему на атрактор, на її внутрішню тенденцію до організації. Будь-яка ідея нововведення, яка виникла у співробітника організації, по суті, являє собою флуктуацію. Ідея нововведення виникає у співробітників фірми в результаті творчого процесу, практично не пов'язаного зі станом попиту та ринковими змінами. На більш пізніх етапах дослідження нова ідея проходить відбір з точки зору можливості комерційного використання. Природно, що успішно реалізуються тільки ті нововведення, для яких знаходяться відповідні ринки і сфери застосування. Саме таким чином на переплетенні двох видів неочікуваних флуктуацій – внутрішньої інновації і зовнішньої макроекономічної ринкової плинності – формуються стратегії компанії, її система та структура управління.

Висновки

1. **Синергетика** – науковий напрям, який вивчає процеси утворення і колективних взаємодій об'єктів (елементів, підсистем): а) у відкритих умовах при нерівноважних умовах; б) супроводжуються інтенсивним обміном речовини і енергії підсистем із системою і

системи з оточуючим середовищем; в) характеризуються самодоцільністю (відсутністю жорсткої детермінації ззовні) поведінки об'єктів (підсистем), які поєднуються з їх взаємодією; результатом мають упорядкування, самоорганізацію, зменшення ентропії, а також еволюцію системи.

2. **Синергетичний підхід** робить акцент на **самоорганізації**, на самозмінюючих структурах, при яких необхідні процеси «організують самі себе». В організаціях слід виділити два полярних способи побудови структур: ієрархію і **гетерархію**. Дослідження доказують, що зверх складні задачі можуть вирішуватися лише в структурах, де нема монопольної авторитарності, де спостерігається поліцентричний розподіл повноважень.

3. Режимом самоорганізуючої системи слугує **гітерархія**, тобто здатність створювати по мірі необхідності часові ієрархічні структури. Реалізація всіх процесів організації заснована на загальних способах взаємодії активностей-супротивів та їх поєднанні. Найбільш явно це прослідковується в процесі самоорганізації, в ході якої самостворюється, самовідтворюється і самоудосконалюється організація як складна динамічна система.

4. Виділяють три процеси самоорганізації:

а) процеси виникнення якісно нового цілісного формування із деякої сукупності об'єктів певного рівня;

б) процеси, що підтримують певний рівень організації при врахуванні зовнішніх і внутрішніх умов її функціонування;

в) процеси удосконалення організацій, здатні накопичувати і використовувати минулий досвід.

5. Самоорганізація - це процес розвитку системи, для якого характерними є: 1) принцип негативного зворотного зв'язку, який свідчить про те, як підтримується спонтанно виникаючий порядок; 2) принцип позитивного зворотного зв'язку, згідно з яким прогресивні зміни, що виникають у системі, накопичуються і посилюються. Постійний компроміс між цими принципами реалізується завдяки структурним змінам, посилення нерівноваги і виходом системи на новий діапазон розвитку.

6. Система може функціонувати, не тільки зменшуючи небажані відхилення, але й збільшуючи бажані за допомогою позитивного зворотного зв'язку. Для самоорганізації системи характерними є такі риси, як спонтанність і випадковість. Характерною умовою самоорганізації є властивість автономності, що означає, що система реагує перш за все на внутрішні зв'язки, тобто орієнтується на особисті цілі.

7. В самоорганізуючих системах упорядкованість і саморозвиток зумовлені утворенням кооперативних зв'язків із безладу (хаосу), який властивий нерівноваговому стану. Поняття організації як альтернативи поняттю самоорганізації пов'язано із свідомою діяльністю людини.

Результатом такого симбіозу є процес коеволюції як сумісного розвитку природних і виробничих технологій в рамках системи взаємодії. В процесі коеволюції вирішальну роль відіграють не боротьба за існування, а взаємодопомога, узгодженість і співпраця. Взаємопов'язаність коеволюційних змін виконує двояку функцію - збереження цілісності систем і участь в становленні нової цілісності.

8. Коеволюційний підхід стверджує, що в реальному світі протистоять одна одній не дві сутності – природа і суспільство, а три: природа, суспільство і «створюване людиною природне середовище». Визнання самоорганізуючих властивостей системи у розвитку організації дозволяє побачити останню в новому світлі, по-новому інтерпретувати знайомі явища і, можливо, справитися з окремими проблемами, які при традиційному підході здаються невіршеними.

Перспективи подальших досліджень:

- аналіз процесів нестабільності та кризового буття сучасної людини;
- застосування синергетичної методології до процесів управління соціальними процесами;
- вивчення проблем кризового суспільства, нестабільності, біфуркаційних переходів, соціальної синергетики.

Джерела

1. Хакен Г. Синергетика. - М., 1980.
2. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам. - М., 1991.
3. Богданов А.А. Тектология. Всеобщая организационная наука. В 2 кн. - М.1989.
4. ВарнекеХ.-Ю. Революция в предпринимательской культуре. Фрактальное предприятие. - М., 1999.
5. Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. - М., 2000.
6. Сагатовский В.Н. Философия развивающейся гармонии (философские основы мировоззрения). - СПб, 1999.
7. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой. - М., 1986.
8. Ласло Э. Век бифуркации // Путь. - №7.- с.3-129.
9. Налимов В.В. Вероятностная модель языка. - М., 1979.
10. Бранский В.П. Теоретические основания социальной синергетики// Петербургская социология. 1997.- №1.- С.148-179.
11. Поддубный Н.В. Синергетика: диалектика самоорганизующихся систем. – Ростов – на -Дону: Белгород, 1999.
12. Аршинов В.И. Синергетика как феномен постнеклассической науки. - М.: ИФ РАН, 1999.
13. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте Универсальной истории (Синергетика, психология и футурология).- М.: ПЕРСЭ, 2001.

14. Пригожин И.Р. Философия нестабильности // Вопросы философии.-1991.- №6.
15. Хакен Г. Синергетика. Иерархия неустойчивостей в саморегулирующихся системах и устройств. - М.: Мир, 1985.
16. Арнольд В.И. Теория катастроф. - М.: Наука. 1990.
17. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика. - К., 2000.
18. Бех В.П. Онтологічна єдність соціальних систем як онтологічна основа сучасного інтеграційного процесу // Нова парадигма: Журнал наукових праць / Гол. ред.. В.П.Бех.- Вип. 65.- Ч.1.- К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007.- С.7-32.
19. Бех В.П. Человек и Вселенная.-Запорожье:РА «Тандем-У»,1998. - 144 с.
20. Бех Ю.В. Саморозгортання соціального світу.- К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - 248 с.
21. Кузьмін М.В. Самоорганізація та самоеволюція // Філософ. і соціол. Думка.- 1994.- №9-10.- С.99-133.
22. Авєріна О.І. Мінливість соціальних систем як результат виклику соціокультурної інтеграції // Нова парадигма: Журнал наукових праць/ Гол. Ред.. В.П.Бех.- Вип.65.- Ч.1.- К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - С.111-118.
23. Бех Ю.В.Багатовимірність методологічних підходів до вивчення соціокультурної інтеграції сучасного соціального світу // Нова парадигма. - С. 132-138.
24. Воронкова В.Г. Україна в контексті європейської інтеграції та глобалізації// Нова парадигма. - С. 102-110.
25. Крохмаль Н.В. Формування семантичного рівня системи саморегуляції як прояв інтегративних процесів у суспільстві // Нова парадигма. - С. 174-179.
26. Воронкова В. Г. Філософія гуманістичного менеджменту (філософсько-антропологічні виміри). Монографія.- Запоріжжя: РВВ ЗДІА, 2008. - 254 с.
27. Андрущенко В.П. Організоване суспільство: Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу.- К.:ТОВ «Атлант ЮЕМСІ», 2005.
28. Предборська І.М. Мінливість, соціум, людина. - Суми, 1995.
29. Штомпка П. Социология социальных изменений. - М.: Аспект-Пресс, 1996.

Стаття надійшла 08.01.2009 р.